

Anna Štičková
@anna.stickova



Kdo určuje, co budete číst?

V první řadě je třeba vymezit si, co je konzum a co literatura. Konzumerismus je tendence či stav, který nás nutí nakupovat více, než je nezbytně nutné. Zároveň je konzum situace, kdy vyhrává masová produkce až nadprodukce nad originalitou, autentičností i osobními vztahy.

Oproti tomu, jak se píše v knize *Bibliodiverzita: Manifest nezávislé nakladatelky*, literatura „[vytváří pouta] mezi čtenáři a autory, mezi čtenáři a postavami a mezi čtenáři a myšlenkami, [která] mají smysl, jaký nikdy nemohou mít pouta vytvořená mezi spotřebiteli a produkty. Literatura vyžaduje zvědavost, empatii, údiv, představivost, důvěru, utlumení cynismu, vymýcení předsudků a na oplátku čtenáři nabízí zvědavost, empatii, údiv, představivost, důvěru, utlumení cynismu a vymýcení předsudků.“

Nabízí se tedy otázka, zda pojem konzum v literatuře není oxymóron. Jak mohou spolu dva fenomény vycházející z prakticky opozitních pozic souviset, či dokonce kooperovat? Teoreticky nemohou. Prakticky však při návště-

vě jakéhokoli knihkupectví vidíme, že nejenže mohou, ale často fungují zdánlivě velmi dobře. Jak to, že literatura, něco bytostně autonomního a niterného, může podléhat konzumu a masovému užívání? Odpověď je nasnadě: literatura podléhá tržnímu vlivu a monetizaci jako jakýkoli jiný aspekt lidské tvorby. Niterné a umělecky vyjádřené myšlenky a výpovědi autorek a autorů se zpeněžují stejně jako zubní nitě nebo byty.

Z jednoho pohledu je to skvělé. Díky tomu není literatura už desetiletí záležitostí elitářskou a nedostupnou „běžné“ populaci. Obohacování knihami mohou být dnes prakticky všichni. Je tomu ale skutečně tak? Mají všichni rovný přístup k lidskému poznání a prožívání, které vychází a je obsaženo v knihách? Víme, že ne. Víme, že se přístup k literatuře a knihám liší napříč světem, zeměmi i společenskými třídami. Není tajemstvím, že knihy si nemůže pořídit každý, víme, že jsou stále jazykové, etnické a společenské skupiny, které nemají stejnou možnost publikovat a ani kupovat takové knihy, jaké by chtěly a potřebovaly. Stačí se podívat do seznamu doporučené literatury k maturitě prakticky jakékoliv maturantky. Převažují tzv. kanonická díla, která jsou ale z většiny psána muži, jsou neaktuální pro mladou generaci a často nereflektují současný svět.

Ženy jsou dodnes v literární historii vykreslovány jako ojedinělé úkazy a často jako narušené osobnosti (Virginia Woolfová či Sylvia Plathová) nebo jako – eufemisticky řečeno – lehké ženy (Božena Němcová). A co je nejabsurdnější – o těchto stereotypech vnímání žen učí především ženy, protože právě ony jsou většinou zastoupeny v pedagogických sborech. Čest výjimkám.

Stejně tak chybí v mainstreamovém literárním proudu pohled menšin. Na posledním Tabooku zaznamenalo velký úspěch čtení romských autorek a autorů, v oficiálních kánonech jejich literatura však stále chybí (možná s občasnou výjimkou knihy *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* Eleny Lackové, kterou ale nenapsala ona sama), přestože vychází nejen

v posledních letech. A pokud se už v kánonu objeví autorka nebo autor, kteří byli queer, je to buď zvláštnost (Arthur Rimbaud a Paul Verlaine), nebo – a to je častější – se o tom nemluví ani v recenzích (sbírka *Písečné dítě* Violy Fischerové), ani ve výuce (Walt Whitman).

V posledních letech zažíváme tzv. boom ženské literatury. Jako by se společnost probudila a najednou měla zájem o náhled druhé poloviny lidstva. Komické. Ženy se sice nyní v literatuře prokazatelně prosazují více, ale není důvod je opět vykazovat do jakési rezervace „ženské literatury“, stejně jako LGBTQ+ autorky a autory do rezervace „queer literatury“. Všechno je jedna literatura. Vychází možná z různých pozic a zkušeností, ale pořád ji píšou lidé.

Jenže pokud o tom, co budeme číst, rozhoduje trh (počty prodaných výtisků, literárních cen a tržby), nakladatelé, a tedy i tvůrkyně a tvůrci, se musí přizpůsobit, a chtějí-li být úspěšní, psát poptávkově a často tedy i opomíjet témata, kterým by se jinak věnovali více. A pokud se generace čtenářek a čtenářů učily z neměnných kánonů psaných muži, nemají pochopitelně důvod se masově ptát po rozmanitější nabídce. Prostě je to nenapadne. Podívejte se do své knihovny, až kolem ní půjdete – kolik je tam básníků, kolik autorů menšin?

Co tedy konzumerismus v literatuře skutečně znamená? Má vliv na produkci a na to, co čteme a budeme číst? Masová produkce a agresivní marketing, které jsou toho součástí, může – a prokazatelně se to děje – ovlivňovat lidské myšlení. Pokud se dostatečně nahlas a dlouho opakuje dokola totéž, lidé tomu uvěří, to není vynález nejmenované propagandy, to už pochopil Edward Barneays.



Zpátky k literatuře, která stejně jako kultura a umění obecně má potenciál stimulovat lidské myšlení. Konzumerismus však má jediný cíl – obohacovat producenty masově vyráběných výrobků, vydělávat jim peníze a učit masy (tedy jednotlivé lidi), aby dokola kupovaly a reprodukovaly myšlenky těchto producentů.

Proto, pokud se domníváte, že jen vy rozhodujete o tom, co budete číst, jste na velkém, možná až osudovém, omylu. Nerozhodují o tom ani nakladatelky a nakladatelé, nebo dokonce autorky a autoři. Co se bude prodávat a tedy číst, a tím „obohacovat a rozvíjet“, určuje trh a ten, kdo trh ovládá, má tržní sílu, dost peněz a moci. Nepřekvapivě to nejsou ti malí, nezávislí a nekonformní. Za „prodeje schopné“ místo v knihkupectví se platí, stejně tak za místo v newsletteru pro knihkupce, za cedulku „best-seller“, která ani nemusí být pravda, za články tvářící se jako recenze... A více je vidět ten, kdo má kapitál, ne ten, kdo dělá hodnotné knihy.

Vy si zdánlivě můžete vybrat ze skutečně masivní nabídky. Jenomže to, co v té nabídce v knihkupectví je, rozhodují marketingová oddělení velkých nakladatelství a distributorských gigantů. A ne vždy jim jde o to, aby se k vám dostaly knihy, které mají uměleckou hodnotu a které mohou rozšiřovat vaše obzory o jiné životní zkušenosti. Často jde o peníze a o to, abyste rychle zkonsumovali a nakoupili znovu. Tak vzniká tzv. spotřební literatura. Už z toho pojmu je zřejmé, že taková neaspiruje na rozvoj kritického myšlení.

Pokud tedy chceme převzít kontrolu nad tím, co čteme, je třeba dělat přesný opak toho, co chce konzumerismus – musíme být aktivní, bdělí a nepasivní. Vyhledávat v té mase knih, jež týdně vychází, tituly, které necílí na první signální, nemají reklamu v metru a jejichž cílem není jen pusté zabíjení času. To ovšem vyžaduje čas a často i peníze, protože takové knihy bývají dražší, neboť se třeba nakladatelé snaží lépe oceňovat své spolupracovníky. Nebo je prodává nezávislý knihkupec, který si nemůže dovolit masivní slevy. Ale pokud do toho tu energii vložíme, budeme mít možnost svobodné volby, která nebude podléhat konzumu a díky které skutečně můžeme naplňovat definici literatury uvedenou výše.